

Наталія ОПАНАСЕНКО,

orcid.org/0000-0002-3265-6421

кандидат педагогічних наук,

*доцент кафедри педагогіки, теорії і методики початкової освіти
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) nataliopanassenko@gmail.com*

Галина ЧЕРНЕНКО,

orcid.org/0000-0003-2080-3946

кандидат педагогічних наук,

*доцент кафедри педагогіки, теорії і методики початкової освіти
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) chernenko.galyuna@gmail.com*

ОРГАНІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито проблема організації інноваційного середовища в НУШ. На прикладі аналізу науково-педагогічних доробок науковців щодо даної проблематики обґрунтовано поняття «освітнє середовище». У дослідженні дане поняття розглядається як цілісна система впливів і умов формування особистості молодшого школяра, яка охоплює просторово-предметне та соціальне оточення. Під просторово-предметним оточенням розуміється облаштування класної кімнати через створення ряду осередків та забезпечення їх необхідним навчально-методичним матеріалом.

Проаналізовано нормативні документи щодо організації освітнього простору НУШ (Концепція Нової української школи, Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи). На основі даних документів охарактеризовано осередки освітнього середовища та представлено рекомендації і вимоги до використання обладнання загального призначення (шкільних меблів). Розкрито особливості створення освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами.

Доведено ефективність соціального оточення в освітньому середовищі, а саме: психологічна, інформаційна, здоров'язбережувальна та фізична безпеки. Зазначено, що освітнє середовище, яке вільне від проявів психологічного насильства, дозволяє задовольнити потреби в особистісному спілкуванні учнів та вчителів. Наведено приклади безпечної роботи в інформаційному середовищі (антивірусні програми, надійні паролі, оновлення програмного забезпечення, інтерактивні форми отримання інформації з мережі Інтернету, діагностика та заходи вирішення проблеми кіберзахисту).

Здоров'язбережувальна складова освіти представлена впровадженням такого змісту освіти і методик навчання, що формують у дітей компетентності необхідні для збереження та дотримання здорового способу життя. Фізичне безпечне освітнє середовище розкрито в статті як таке, що унеможливорює заподіяння фізичної школи дітям. Приділено увагу правилам поведінки при повітряних тривогах (безпечне пересування по школі, шляхи евакуації до укриття, протоколи безпеки). Доведено актуальність та необхідність дослідження даної проблеми з урахуванням викликів сьогодення.

Ключові слова: освітнє середовище, освітній процес, просторо-предметне оточення, соціальне оточення, Нова українська школа.

Nataliia OPANASENKO,

orcid.org/0000-0002-3265-6421

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Pedagogy, Theory and Methodology of Primary Education

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) nataliopanashenko@gmail.com

Halyna CHERNENKO,

orcid.org/0000-0003-2080-3946

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Pedagogy, Theory and Methodology of Primary Education

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) chernenko.galina@gmail.com

ORGANISING AN INNOVATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article reveals the problem of organising an innovative environment in the NUS. Based on the analysis of scientific and pedagogical achievements of scientists on this issue, the concept of 'educational environment' is substantiated. The study considers this concept as an integral system of influences and conditions for the formation of a junior schoolchild's personality, which includes the spatial-subject and social environment. The spatial-subjective environment is understood as the arrangement of the classroom through the creation of a number of centres and providing them with the necessary educational and methodological material. The social environment includes psychological, informational, health and physical safety.

The article analyses the regulatory documents on the organisation of the educational space of the NUS (the Concept of the New Ukrainian School, Methodological Recommendations on the Organisation of the Educational Space of the New Ukrainian School). On the basis of these documents, the educational environment is characterised and recommendations and requirements for the use of general-purpose equipment (school furniture) are presented. The peculiarities of creating an educational environment for children with special educational needs are revealed.

It is proved that an educational environment that is free from psychological violence allows to meet the needs of students and teachers in personal communication. Examples of safe work in the information environment (anti-virus programs, strong passwords, software updates, interactive forms of obtaining information from the Internet, diagnostics and measures to address cyber security issues) are given. The health-promoting component of education is represented by the introduction of educational content and teaching methods that develop children's competencies necessary to maintain and adhere to a healthy lifestyle. The physical safe educational environment is defined in the article as one that makes it impossible to cause physical harm to children. Attention is paid to the rules of behaviour in case of air raids (safe movement around the school, evacuation routes to the shelter, safety protocols).

The article proves the relevance and necessity of studying the problem of organising an innovative educational environment in the New Ukrainian School, taking into account the challenges of today.

Key words: *New Ukrainian School, educational process, educational environment, spatial and subject environment, social environment.*

Постановка проблеми. Сучасна реформа освіти направлена на постійне вдосконалення організації та здійснення освітнього процесу в закладах освіти. Ця проблема є надзвичайно актуальною і необхідною у ракурсі розбудови Нової української школи. Адже для забезпечення ефективного процесу формування дитини як особистості, необхідно створити належне освітнє середовище, яке задовольнятиме потреби учнів. Законом України «Про повну загальну середню освіту» передбачено створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти. Зазначено, що безпечним освітнім середовищем являється таке середовище, в якому створені всі належні умови, які унеможливають заподіяння фізичної, майнової та моральної школи учасникам освіт-

нього процесу. За Концепцією Нової української школи сучасне освітнє середовище повинно бути спрямоване на процес формування особистості та вільного її розвитку.

Аналіз досліджень. Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що проблему освітнього середовища досліджувало чимало науковців, а саме: Г. Васильєв, О. Гумєнюк, В. Мадзігон, Л. Мартинєць, В. Степанов, О. Шапран і ін. Наукові та організаційно-практичні засади освітнього середовища, які спрямовані на розвиток та самореалізацію особистості розкрито в дослідженнях І. Бєха, П. Вербицького, І. Зязюна, О. Савченко, Т. Сущенко і ін. Однак, у зв'язку з складними суспільними подіями, які відбуваються в державі, виникає необхідність нового бачення

розв'язання проблеми створення безпечного освітнього середовища в Новій українській школі.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні вимог щодо організації та створення інноваційного освітнього середовища, яке буде сприяти як формуванню особистості так і вільному її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи дану проблему, варто з'ясувати визначення самого поняття «освітнє середовище». Сучасні дослідники розглядають освітнє середовище як таке, що включає в себе сукупність матеріальних, просторових, предметних, соціальних та особистісних чинників. На їхню думку, всі чинники взаємодіють між собою, впливають один на одного та створюють належне освітнє середовище (Мартинець, 2017).

Аналізуючи науковий доробок Л. Мартинець, зазначимо, що вона розглядає освітнє середовище «як загальний, сукупний, об'єднаний, інтегрований та цілісний чинник розвитку особистості» (Мартинець, 2017: 50). У своїй статті О. Шапран та Ю. Шапран інноваційне освітнє середовище обґрунтовують як педагогічно доцільно організований простір життєдіяльності, який сприяє розвитку інноваційного ресурсу особистості (Шапран, 2010). Науковиця Н. Гонтаровська під поняттям «освітнє середовище» розуміє цілеспрямовано організовану, багатофункціональну педагогічну систему, в якій особистість усвідомлює себе як соціально розвинену цілісність (Гонтаровська, 2017: 17).

На основі аналізу наукових праць та різних підходів щодо розуміння поняття «освітнє середовище», у нашій статті ми розглядаємо організацію інноваційного освітнього середовища, як цілісну систему впливів та умов формування особистості молодшого школяра, яка охоплює просторово-предметне та соціальне оточення. До *просторово-предметного оточення* відносимо облаштування класної кімнати через створення ряду осередків та забезпечення їх необхідним навчально-методичним матеріалом. При створенні таких осередків варто враховувати дітей з особливими освітніми проблемами (інклюзивне освітнє середовище). *Соціальне оточення* охоплює психологічну, інформативну, здоров'язбережувальну та фізичну безпеку.

Концепцією Нової української школи передбачено створення такого сучасного освітнього середовища, яке буде сприяти як формуванню особистості так і вільному її розвитку. Зазначено, що змін потребують не тільки програми та засоби навчання, а й фізичне просторово-предметне оточення. У зв'язку з тим, що в Новій українській школі домінуватиме групова, командна та проєктна діяльність виникає необхідність урізноманіт-

нити організацію навчального простору в класі. Необхідною вимогою стає створення відкритого освітнього простору з врахуванням дизайну, розвитку та мотивації школярів до навчання, створення робочих місць для виконання групової роботи, широкого використання нових ІТ-технологій, мультимедійних засобів, оновлення лабораторної бази тощо (Нова українська школа, 2017).

За Концепцією Нової української школи, освітній простір не може бути обмежений лише будівлею школи. Для здійснення наукової діяльності та винахідництва необхідні облаштовані сучасні лабораторії, програми доступу до наукових музеїв, відкритих навчальних курсів та ресурсів. Також сучасна школа повинна мати бібліотеку, в якій буде дозволений вільний доступ до якісних підручників, енциклопедій, періодичних видань та іншої літератури. Це стане осередком та експериментальним майданчиком як для школярів так і вчителів (Нова українська школа, 2017).

Для покращення вирішення проблеми щодо створення освітнього середовища, Міністерством освіти і науки України були розроблені та затверджені «Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи».

У цьому документі зазначено, що здійснення освітнього процесу буде ефективним за умови створення таких осередків:

- «осередок навчально-пізнавальної діяльності з відповідними меблями;
- змінні тематичні осередки з розміщеними дошками (фліп-чартами), стендами тощо;
- осередок для ігор, оснащений настільним іграми, інвентарем для рухливих ігор;
- осередок художньо-творчої діяльності з полицями для зберігання приладдя та стендами для змінної виставки дитячих робіт;
- осередок, який вміщує куточок живої природи;
- осередок з килимками для сидіння та гри, стільцями, кріслами-пуфами, подушками з м'яким покриттям для відпочинку дітей;
- осередок класної дитячої бібліотека;
- осередок вчителя, оснащений столом, стільцем, комп'ютером, ящиками, шафами для зберігання дидактичного матеріалу, іншим необхідним обладнанням для організації та здійснення освітнього процесу» (Методичні рекомендації, 2018).

У даних «Методичних рекомендаціях...» викладені вимоги щодо використання обладнання загального призначення (шкільних меблів).

Запропоновано такі вимоги та рекомендації:

- «*ергономічність (приспосованість конструкції товару до взаємодії з користувачем)* –

наявність у класі комплектів меблів (парта, стілець) не менше двох ростових груп; наявність підставок для приладдя на стільниці; заокруглені кути стільниць, спинок, сидінь та відповідне їх маркування;

- *безпе́чність* – виготовлення з екологічно чистих матеріалів, що дозволені санітарним законодавством; відповідність санітарно-гігієнічним вимогам; відсутність сторонніх запахів, стійкість конструкції; наявність пристроїв для запобігання пошкодження та забруднення підлоги;

- *форма та розміри* – стільниці парт у формі трапеції чи трикутника, що забезпечить швидку трансформацію для групової роботи; одномісні парти і стільці; відповідність розміру ростовій групі; компактність;

- *міцність* – гарантійний термін не менше 24 місяці; вандалостійкість, стійкість до миючих та дезінфекційних засобів;

- *вага* – не більше 4 кг. вага стільця, до 10 кг. вага парти;

- *колір* – неяскаві світлі відтінки зеленого, голубого, жовтого, бежевого кольорів;

- *естетичність* – сучасний дизайн, привабливий вигляд, відповідність стилю» (Методичні рекомендації, 2018).

Таким чином переконуємося, що таке просторово-предметне оточення дозволить організувати освітній процес так, щоб учитель мав змогу спостерігати за діяльністю учнів, а учні мали можливість безпечно перебувати в класній кімнаті.

Важливим у створенні освітнього просторово-предметного середовища є врахування інклюзивного навчання. Для дітей з особливими освітніми потребами необхідно створити умови для навчання спільно з однокласниками. Адже інклюзивна освіта надає рівні можливості навчатися, незалежно від інтелектуальних, розумових та фізичних недоліків дітей. Для ефективного здійснення такого навчання в інклюзивних класах облаштовується середовище з необхідним обладнанням та меблями, засобами навчання та комунікації, предметами повсякденного вжитку. Зазначимо, що стандартних вимог інклюзивних класів не існує. Міністерство освіти і науки України рекомендує лише перелік необхідного обладнання для ресурсних кімнат (спеціально розроблені меблі з врахуванням різних варіантів сидіння, обладнання для відпочинку в класній кімнаті та на подвір'ї, додаткові пристрої зв'язку для навчання і розвитку, дидактичні матеріали пристосовані для навчання і підтримки дітей з особливими потребами тощо).

Складний процес навчання дітей з обмеженими здібностями, як інтелектуальними так і фізич-

ними, можна значно полегшити за допомогою підтримуючого та адаптивного обладнання. Це можуть бути створені сенсорні кімнати (ресурсні). Вони поділяються на світлі (стимулюючі) та темні (заспокійливі).

Сенсомоторна, тобто світла кімната, обладнується яскравим денним та штучним освітленням, яке позитивно впливає на дітей, створює атмосферу свята і радості, стимулює розумову і фізичну активність. У такій кімнаті встановлюють спеціальні дзеркала, масажні прилади (м'ячі, масажери, килимки з різними поверхнями, «сухі» басейни наповнені різнокольоровими пластиковими кульками, тактильні панелі, пазли, лабіринти, ігрові набори, пісочниці тощо).

Темна ресурсна кімната сприяє розслабленню учнів, швидкому заспокоєнню, відновленню психоемоційного стану. Такий кабінет обладнується приладами з розсіяним освітленням, соляними та лавовими лампами, світловими шторами, сенсорними подушками, жилетами, гамаками тощо. Тут також може бути присутня заспокійлива музика, звуки природи, ароматерапія. Така кімната слугує психологам, де здійснюється реабілітація при неврозах, тривожних станах, проблемах мови, адаптаційних розладах.

Варто відмітити, що для дітей з особливими освітніми потребами запроваджуються індивідуально розроблені програми розвитку, корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід та необхідні засоби навчання. Здійснення інклюзивної освіти – це спільна відповідальність усіх учасників освітнього процесу.

Так, як вже зазначалося, в освітньому середовищі належне місце займає й *соціальне оточення*. Не менш важливою є психологічна безпека дітей. Адже освітнє середовище, яке вільне від проявів психологічного насильства, дозволяє задовольнити потреби в особистісному спілкуванні як учнів так і вчителів та забезпечує їх психічне здоров'я. Таке освітнє середовище є психологічно безпечним.

У «Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в Новій українській школі» зазначено, що «психічне здоров'я та благополуччя є ключовими елементами освітнього середовища. Найпоширеніші прояви порушення благополуччя серед учнів є порушення депресивного спектра, підвищений рівень тривожності та агресивності, самошкодливальна поведінка тощо» (Національна стратегія, 2020). Все це призводить до зниження результатів навчання, фізичного здоров'я, соціальних зв'язків та спілкування, майбутніх перспектив самореалізації.

Психологічна безпека в освітньому середовищі вирішує проблеми виникнення конфліктів «учитель-учень», «учень-учень», «учень-батьки». Також до психологічної безпеки варто віднести атмосферу конкуренції між однолітками (наявність булінгу), проблему адаптації в освітньому середовищі та недопущення надмірної вимогливості вчителя.

На разі, не менш гострою постає проблема інформаційної безпеки в освітньому середовищі. Адже потужним джерелом інформаційних ресурсів у навчанні є мережа Інтернету. І. Цісарук, В. Цісарук та О. Омельченко у своїй праці зазначають, що ризику в інформаційному середовищі зазнають саме діти під час користування Інтернетом. Це може бути: доступ до нелегальної інформації; користування соціальними мережами, які можуть стати об'єктом пропаганди та маніпуляцій; нелегальне скачування інформації; розповсюдження персональних даних (подання інформації про себе та членів сім'ї); фейкові новини, вірусні атаки, шахрайство тощо (Цісарук, Цісарук, Омельченко, 2023).

Науковці стверджують, що для безпечної роботи в інформаційному середовищі необхідно використовувати антивірусні програми, користуватися надійними паролями, оновлювати програмне забезпечення, не користуватися забороненими поштовими сервісами, залучати батьків до профілактичної роботи з дітьми, використовувати активні та інтерактивні форми роботи з отримання інформації, проводити діагностику та заходи для вирішення проблем кіберзахисту в шкільному середовищі (Черних, 2023).

Важливим складником освітнього середовища в НУШ є здоров'язбережувальна складова освіти. Як зазначено в «Національній стратегії...» здоров'язбережувальна складова освіти передбачає впровадження такого змісту освіти та методик навчання, які б ефективно формували в учнів компетентності, необхідні для здорового та безпечного життя, сприяли ухваленню рішень учнями щодо власного здоров'я, його збереження та дотримання здорового способу життя (Національна стратегія, 2020).

Здоров'язбережувальне освітнє середовище включає в себе такі складові: санітарно-гігієнічні вимоги, організація і режим освітнього процесу, повноцінне харчування дітей в освітньому закладі,

удосконалення фізичного виховання, використання здоров'язбережувальних технологій, впровадження в освітній процес оздоровчих заходів, долучення батьків, зміцнення здоров'я дітей і покращення їх соціальної адаптації (Ващенко, 2005).

Досить гостро постає проблема й фізичної безпеки в освітньому середовищі. На сьогодні створення безпечного освітнього середовища є одним із головних завдань, що забезпечує захист дітей від фізичних загроз. До фізичного безпечного середовища відносять: належний технічний стан шкільних будівель і споруд, пожежна безпека та санітарно-гігієнічні норми, сучасні системи відеоспостереження та контролю, організація навчання та тренування з евакуації у разі надзвичайних ситуацій, використання систем оповіщення та екстреного реагування, обладнання навчальних приміщень засобами першої медичної допомоги, співпраця з правоохоронними органами щодо можливих загроз.

Також варто відмітити, що безпечне освітнє середовище враховує правила поведінки під час повітряних тривог. Важливим є вирішення першочергових завдань в закладах освіти, а саме: організація безпечного та безперешкодного пересування дітей по школі, визначення та опрацювання шляхів евакуації з урахуванням розміщення укриття, розробка протоколів безпеки для учнів щодо правил поведінки під час повітряних тривог, евакуації та перебування в укритті. Така організація безпечного освітнього середовища є спільною працею педагогів, учнів, батьків та державних органів.

Висновки. Отже, вище сказане переконує в тому, що як *просторово-предметне* так і *соціальне оточення* дитини є важливими складовими інноваційного освітнього середовища в НУШ. Правильно організоване інноваційне освітнє середовище сприятиме формуванню особистості та її вільному розвитку, впливатиме на позитивні міжособистісні відносини між учнями без булінгу та насильства, дозволить створити здорову атмосферу здійснення освітнього процесу, забезпечить збереження психологічного та фізичного здоров'я школярів. Дана проблема, на нашу думку, є надзвичайно актуальною і необхідною в сучасних умовах реформування освіти. Подальшого дослідження потребує проблема організації сучасного безпечного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гонтаровська Н.Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактора розвитку особистості школяра: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07 / Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2012. 45 с.
2. Ващенко О., Свириденко С. Організація здоров'язбережувальної діяльності початкової школи. *Початкова освіта*. 2005. № 46 (334). С. 2-4.

3. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі (схвалено Указом Президента України від 5 травня 2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#n10> (дата звернення: 28.04.2025).
4. Мартинець Л.А. Управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів у загальноосвітньому навчальному закладі: монографія. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 408 с.
5. Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0283729-18#n10> (дата звернення: 28.04.2025).
6. Нова Українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / загальна ред. М. Грищенка. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 29.04.2025).
7. Черних О. Кібербезпека учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Освіта Сумщини*. 2023. № 1 (57). С. 22-24. URL: [OS_1_2023-23-25 \(1\).pdf](https://os1_2023-23-25(1).pdf) (дата звернення: 8.05.2025).
8. Черненко Г.М., Опанасенко Н.І. Реформування Нової української школи в умовах професійної конкурентності на ринку праці: монографія. Київ: Гуляєва В.М., 2024. 327 с.
9. Цісарук І.В., Цісарук В.Ю., Омельчук О.В. Інформаційна безпека учасників освітнього процесу як елемент сучасного безпечного освітнього середовища. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*. Серія Педагогічні науки. 2023. Вип. 16. С. 51-58.
10. Шапран О.І., Шапран Ю.П. Створення інноваційного освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. Т.9. С. 108-110. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-09/10soitpt.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).

REFERENCES

1. Hontarowska N.B. (2012) Teoretychni i metodychni zasady stvorennia osvithnoho seredovyshcha yak faktora rozvytku osobystosti shkoliar. [Theoretical and methodological foundations of creating an educational environment as a factor in the development of a schoolchild's personality]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.07 / Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy. Kyiv, 45. [in Ukrainian].
2. Vashchenko O., Svyrydenko S. (2005) Orhanizatsiia zdoroviazberezhuvalnoi diialnosti pochatkovoї shkoly. [Organisation of health-saving activity of primary school]. *Pochatkova osvita*. № 46 (334). P. 2-4. [in Ukrainian].
3. Natsionalna stratehiia rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvithnoho seredovyshcha u Novii ukrainskii shkoli (skhvaleno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 5 travnia 2020 r.). [National Strategy for the Development of a Safe and Healthy Educational Environment in the New Ukrainian School (approved by the Decree of the President of Ukraine of 5 May 2020)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#n10> (data zvernennia: 28.04.2025). [in Ukrainian].
4. Martynets L.A. (2017) Upravlinnia osvithnim seredovyshchem profesiinoho rozvytku vchyteliv u zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi. [Management of the educational environment of professional development of teachers in a general educational institution]: monohrafiia. Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa. 408. [in Ukrainian].
5. Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii osvithnoho prostoru Novoi ukrainskoi shkoly (2018). [Methodological recommendations on the organisation of the educational space of the New Ukrainian School]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0283729-18#n10> (data zvernennia: 28.04.2025). [in Ukrainian].
6. Nova Ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly (2017). [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform] / zahalna red. M. Hryshchenka. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (data zvernennia: 29.04.2025). [in Ukrainian].
7. Chernykh O. (2023) Kiberbezpeka uchasnykiv osvithnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu. [Cybersecurity of participants in the educational process under martial law]. *Osvita Sumshchyny*. № 1 (57). P. 22-24. URL: [OS_1_2023-23-25 \(1\).pdf](https://os1_2023-23-25(1).pdf) (data zvernennia: 8.05.2025). [in Ukrainian].
8. Chernenko H.M., Opanasenko N.I. (2024) Reformuvannia Novoi ukrainskoi shkoly v umovakh profesiinoi konkurentnosti na rynku pratsi. [Reforming the New Ukrainian School in the context of professional competition in the labour market]: monohrafiia. Kyiv: Hulaiieva V.M. 327. [in Ukrainian].
9. Tsisaruk I.V., Tsisaruk V.Iu., Omelchuk O.V. (2023) Informatsiina bezpeka uchasnykiv osvithnoho protsesu yak element suchasnoho bezpechnoho osvithnoho seredovyshcha. [Information security of participants in the educational process as an element of a modern safe educational environment]. *Naukovyi visnyk Kremenetskoї oblasnoї humanitarno-pedahohichnoї akademii im. Tarasa Shevchenka. Serii Pedahohichni nauky*. Vyp. 16. P. 51-58. [in Ukrainian].
10. Shapran O.I., Shapran Yu.P. (2010) Stvorennia innovatsiinoho osvithnoho seredovyshcha v protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia. [Creation of an innovative educational environment in the process of professional training of a future teacher]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*. T.9. P. 108-110. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-09/10soitpt.pdf> (data zvernennia: 12.05.2025). [in Ukrainian].